

УДК 340.12

ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЙОГО ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Олександр ЦУРКАН,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У цій статті здійснено теоретико-правовий аналіз дефініцій понять «професійна правосвідомість працівника поліції» та «правова культура», які є важливими складовими правомірної поведінки населення і гарантом особистої безпеки кожної людини. На основі аналізу сучасних наукових підходів до розуміння зазначених понять розглянута проблематика їх співвідношення. Досліджено структуру професійної правової культури працівника органів внутрішніх справ. Здійснено аналіз ролі юридичної освіти в процесі формування відповідного рівня правосвідомості та правової культури у працівників поліції.

Ключові слова: правосвідомість, професійна правосвідомість працівника поліції, правова культура, правова ідеологія, правозастосування.

PROFESSIONAL RIGHTS OF POLITICAL EMPLOYER AS AN IMPORTANT COMPOSITION OF ITS LEGAL CULTURE

Oleksandr TSURKAN,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and History
of State and Law of the Chernivtsi Law Institute
of the National University "Odessa Law Academy"

SUMMARY

In this article was carried out the theoretical and legal analysis of the definitions of concepts «professional legal awareness of a police officer» and «legal culture», which are important components of legitimate behavior of the population and the guarantor of personal security of every person. On the basis of the analysis of modern scientific approaches to the understanding of the mentioned concepts, highlighted problems of their relationship. Investigated the structure of the professional legal culture of the officer of internal affairs. Was completed the analysis of role of legal education in the process of forming an appropriate level of legal awareness and legal culture from police officers.

Key words: legal awareness, professional legal awareness of a police officer, legal culture, legal ideology, enforcement.

Постановка проблеми. Правосвідомість – це інтегральний феномен, що відображає духовні результати процесів масової правової соціалізації громадян, стан законності та правопорядку в суспільстві, нормативні вимоги формально-юридичного і неправового характеру, потреби у зміні окремих елементів або всієї системи сформованого права, виконуючи роль найважливішого критерію у правотворчості та правозастосуванні. До структури правосвідомості особистості входять ідеологічний (ціннісний), прагматичний (раціональний) і психологічний (емоційний, нерелексивний) компоненти, кожний з яких може бути змінений штучно за наявності ефективних механізмів формуючого впливу. Це створює об'єктивну можливість змінити і вдосконалити правову культуру громадян України через спрямований вплив на всі компоненти правосвідомості для стимулювання самозумовленої правомірної поведінки.

Метою і завданням статті є дослідження професійної правосвідомості працівника поліції як складової частини його правової культури.

Виклад основного матеріалу. Правова культура і зміст правосвідомості особистості залежать від знання права, без якого вони не можуть бути наділені специфічною правовою визначеністю. Однак знання права не є вирішаль-

ним чинником правомірної поведінки людей, всеосяжним критерієм високого рівня розвитку правосвідомості і правової вихованості. Тому соціально-правові механізми стимулювання правомірної поведінки мають передбачати не тільки негативні санкції, юридичну освіту, а й національну державно-правову ідеологію, що впливає на формування правових установок особистості в її соціально-конкретних, не завжди сприятливих об'єктивних умовах [12, с. 41–42].

Аналіз численних юридичних індикаторів і соціально-психологічних аспектів дозволяє обґрунтувати визначення здійсненої правомірної поведінки в нашому суспільстві як соціально значущої з погляду цілей суспільного розвитку, що перебуває під актуальним або потенційним контролем свідомості і свободи суб'єктів, передбачених нормами формального права і підконтрольного державі, що гарантує правомірні форми, а також карає на основі законів за протиправні вчинки [3, с. 65].

Сучасний законодавчий процес покликаний забезпечити формування системи норм, що заохочують правомірну поведінку всіх суспільних (зокрема, економічних, адміністративних та політичних) суб'єктів, які вступають у прями або опосередковані правовідносини та характеризуються: 1) тимчасовим характером законодавчих рішень, розрахованих на короткий історичний строк дії; 2) необґрунтова-

ністю ідей «саморегуляції» суб'єктів права, для яких не сформовано повноцінних правил взаємодії через запізніле прийняття законодавчих рішень; 3) практикою, що затвердилася внаслідок політичного, економічного й адміністративного лобювання законодавства; 4) ігноруванням вимог суспільної експертизи безлічі нових законів як одного з механізмів їхньої легітимізації [8, с. 19–20].

Теорія правосвідомості в юридичній літературі створила передумови для розуміння і визначення професійної правосвідомості й конкретного її різновиду – професійної правосвідомості працівників органів внутрішніх справ (далі – ОВС).

У науковій літературі поширене розуміння професійної правосвідомості як однієї з колективних форм правової свідомості, носієм якої є правоохоронці, і яка становить систему правових поглядів, знань, почуттів, ціннісних орієнтацій та інших структурних утворень правової свідомості людей, що професійно провадять правоохоронну діяльність, яка потребує спеціальної освітньої і практичної підготовки [16, с. 10–12].

Професійна правосвідомість має не суто «практичне знання», а охоплює знання і теоретичні, і практичні, одержані й в процесі правового навчання, і в процесі правової практики. Така, загалом правильна, постановка питання в теорії права сприяє формуванню уявлень про те, що професійна правосвідомість – це правосвідомість винятково правоохоронців, які мають професійно-юридичні знання на фаховому, професійно-практичному або теоретичному рівні [16, с. 100–103].

Втім, у літературі є й інші думки про поняття професійної правосвідомості. Скажімо, О. Крижанівський виділяє спеціалістів-керівників народного господарства, для діяльності яким потрібні досить глибокі правові знання. Їхня професійно-правова практика пов'язана із правозастосуванням і сприянням іншим суб'єктам у реалізації права. Тому О. Крижанівський розглядає їхню правосвідомість як різновид професійної правосвідомості [11, с. 7]. Ю. Грошевий і П. Рабинович вважають прийнятним таке визначення професійної правосвідомості, але, щоправда, дещо одностороннім, тому не цілком зрозуміло, як бути з посадовими особами, що здійснюють державне керівництво, які, на думку Ю. Грошевого, «виконують жорстко визначені правові завдання, що реалізують правові норми особливими методами у специфічних, властивих тільки цьому органу, формах» і мають професійну правосвідомість [7, с. 18–19].

Зауважимо, що для поняття професійної правосвідомості теоретично і практично важливо розглянути якісні рівні правосвідомості: науковий, фаховий, повсякденний. Формально науковий рівень правосвідомості учених-юристів не пов'язаний із щоденною юридичною практикою. Цей рівень є результатом специфічної наукової діяльності, яка має особливі методи дослідження юридичної практики з метою її пізнання і зміни. Оскільки фаховий рівень правосвідомості є результатом фахового дослідження й узагальнення юридичної практики, то науковий рівень правосвідомості є не що інше, як професійна правосвідомість, що пов'язана з практикою, але іншого рівня, якості, методів усвідомлення юридичної дійсності і засобу впливу на неї. До таких висновків прийшов і Н. Соколов, що розглядає практичну і науково-теоретичну правосвідомість як рівні професійної правосвідомості [16, с. 102].

Концепція професійної правосвідомості є основою для розуміння і визначення поняття професійної правосвідомості працівників поліції. Кожна юридична професія має свою якісну визначеність, що зумовлює специфіку правосвідомості її представників тих або інших юридичних спеціальностей. Це стосується і специфіки професії працівника поліції.

Основним і вирішальним критерієм або чинником для формування і розвитку професійної правосвідомості працівників поліції є суспільний поділ праці, стан професіоналізму поліції в соціальній структурі суспільства, у структурі ОВС, їх роль у суспільному поділі праці, правовій практиці. На цій основі працівників поліції зараховують до носіїв специфічної професійної правової свідомості.

Спеціалізованість професійної правосвідомості працівників поліції в юридичній літературі пов'язують також з поширеним у соціології і соціальній психології поняттям соціальних ролей, ролевих функцій, ролевих позицій особистості тощо [9; 10; 19]. У сучасних наукових працях ідея людини-виконавця, яку раніше розглядали як ідею буржуазного походження, обґрунтовується як ідея, що містить раціональне зерно і зумовлена соціальною структурою суспільства, змінюваною в конкретній історично сформованій системі поділу праці, місцем і функцією індивіда (у нашому випадку – працівника поліції) у цій системі, політичними, юридичними, моральними й іншими нормами і цінностями суспільства [1, с. 71]. Така позицією є слушною щодо професійної правосвідомості працівників поліції. Очевидно, що працівники поліції є носіями професійної правосвідомості, насамперед тому, що їхня діяльність найбільш тісно пов'язана з практикою забезпечення регульовального впливу права на суспільні відносини, характеризується вищими формами соціально-правової активності, застосуванням права, правовим вихованням, правотворчістю. Водночас діяльність працівників поліції у сфері юридичної практики зумовлює наявність спеціальної юридичної освіти, що є основною ознакою й умовою формування і функціонування професійної правосвідомості. Очевидним є й те, що працівники поліції з уваги на історично сформовану практику в системі суспільного поділу праці виконують тільки їм властиву специфічну роль у боротьбі зі злочинністю, що, зрештою, свідчить і про специфіку професійної правосвідомості [6, с. 23–24].

Отже, професійна правосвідомість працівників поліції – це правосвідомість спеціальної групи людей, які професійно провадять юридичну діяльність у межах компетенції ОВС, що формується внаслідок спеціальної освітньої підготовки і практичної діяльності та характеризується єдністю соціальних завдань, форм і методів професійної діяльності.

Компетенція поліції лежить у сфері гарантування особистої безпеки громадян, захисту їхніх прав і свобод, законних інтересів, запобігання правопорушенням та їх припинення, охорони і забезпечення суспільного порядку, виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб, які їх скоїли, забезпечення безпеки дорожнього руху, захисту власності від злочинних зазіхань, участі в наданні соціальної і правової допомоги громадянам, сприяння в межах компетенції державним органам, підприємствам та організаціям під час виконання покладених на них законом обов'язків.

Спільність соціальних завдань і функцій, властивих і ОВС, й іншим державним органам, на нашу думку, потрібно поєднувати також із забезпеченням розвитку демократії, загальнолюдських цінностей у суспільстві й іншою діяльністю в умовах побудови незалежної держави. Отже, діяльність у правовій сфері в межах установленої законом компетенції створює спільність професійно-етичних і правових поглядів, соціально-психологічних установок реалізації норм права, усієї практичної діяльності, а також визначає для цієї професійної спільноти систему специфічних правових знань, оцінок, теорій, уявлень, почуттів, традицій і навичок, стереотипів, установок, ціннісних орієнтацій, що й становить зміст професійної правосвідомості працівників поліції і водночас визначає специфіку правосвідомості різноманітних груп середовища поліції.

Істотною для визначення предмета (об'єкта) професійної правової свідомості працівників поліції вважається позиція, що склалася в науці, відповідно до якої в основі відображення всіх видів суспільної свідомості лежить суспільне буття загалом.

Отже, в основі професійної правосвідомості працівників поліції – буття. З погляду предмета відображення важливо виділити сфери у професійній правосвідомості відповідно до галузей права і видів правовідносин.

У зв'язку з тим, що правосвідомість (у загальному визначенні) може бути і пасивним відображенням, професійна правосвідомість (зокрема, працівників поліції) здебільшого є активним відображенням дійсності [4, с. 4].

В основі професійної правосвідомості працівників поліції лежить не просто буття, а діяльне професійно-правове буття із практично-юридичною площини. Активна цілеспрямована юридична практика є специфічною ознакою професійної правосвідомості працівників поліції. Непрофесійна сторона правосвідомості працівника поліції, що впливає на правосвідомість, правову культуру, може формуватися й буденно.

Важливим критерієм, що характеризує професійну правосвідомість, як уже було зазначено, є наявність теоретичної і практичної юридичної підготовки носіїв правосвідомості. Цю сторону професійної правосвідомості працівників поліції потрібно розглядати з позицій вимог наявності спеціалізованого теоретичного і практичного обсягу якості правових знань, їх співвідношення з іншими знаннями, засобів одержання цих знань, їх реальність, ефективність, практику втілення тощо [20, с. 52].

Працівники, як і посадові особи, які здійснюють державне керівництво, досягають того чи іншого рівня професійної правосвідомості, але на сьогодні цей рівень юридичної освіти потребує якісної зміни за допомогою обов'язкового навчання в системі навчальних закладів МВС [2, с. 11–12].

Залежно від предмета відображення у правосвідомості працівника поліції формуються сфери, що відповідають різним галузям відносин (наприклад, господарським, комерційним, цивільно-правовим, кримінально-правовим, кримінально-процесуальним тощо). Сутність та особливості правової свідомості працівників поліції конкретизуються у змісті правової ідеології та правової психології, в системі властивих цій професійній групі правових знань, уявлень, установок, ціннісних орієнтацій тощо. Правова свідомість працівників поліції повинна бути теоретичною. Для неї цілком підходить такий ступінь вираження, як ідеологічний рівень. Працівники поліції традиційно входять до переліку представників ідеологічного стану [17, с. 299]. Виокремимо конкретні особливості правосвідомості працівників поліції, насамперед ті, котрі дозволяють їм бути висококваліфікованими фахівцями, суворо й неухильно дотримуватися законності.

Правова свідомість як професійна якість правоохоронця відрізняється від правової свідомості законослухняного громадянина обсягом, глибиною та формалізованим характером знань, принципів норм права, вмінням їх застосовувати. Для правоохоронців правова підготовка справді має визначальне значення. Вона повинна бути більш високою, ніж у законослухняних громадян.

Якщо звернутися до структури процесу реалізації права у формі правозастосування, то можна виділити етапи, які кваліфіковано можуть виконувати тільки правоохоронці. Це:

- встановлення фактичних обставин справи;
- вибір відповідної правової норми, роз'яснення змісту правової норми тлумачення;
- прийняття рішення про застосування норми закону або підзаконного акта в тому чи іншому випадку;

– видання правозастосовного акта.

Правоохоронець-професіонал повинен вирізнятися позитивним ставленням до права і практики його застосування, що сприяє розумінню користі, необхідності та справедливості застосування правової норми, звички керуватися законом.

Особливості правового розуміння і правових почуттів правоохоронців виражаються також у професійному баченні, яке є джерелом пропозицій з удосконалення правового регулювання, зняття та нейтралізації суперечностей, які виникають у процесі застосування права [13, с. 247].

Правосвідомість працівників органів внутрішніх справ містить структурні елементи, властиві правосвідомості всіх громадян (правова психологія, правова ідеологія, правова поведінка), а також функціонує в єдності та взаємодії з політичною, естетичною та іншими формами суспільної свідомості.

Однак правосвідомість правоохоронців має свою специфіку, що зумовлено специфікою тих завдань, прав та обов'язків, які вони виконують. Якість та ефективність виконання працівниками правоохоронних органів своєї роботи створюють імідж галузевої підсистеми державного управління і впливають на суспільну правосвідомість та правову культуру суспільства. Своєю чергою, від рівня професійної правосвідомості та культури цих працівників залежить правомірне поведінка населення і гарантування особистої безпеки кожної людини.

Правосвідомість правоохоронця відображає правову реальність крізь призму належного, з позицій принципів і норм права, які склалися в суспільстві. Тому його правосвідомість – оцінне явище, причому оцінці підлягає не стільки саме право, скільки правові вчинки з позиції їх відповідності законослухняності і правомірності.

Особливості правосвідомості працівників правоохоронних органів формуються у процесі юридичного навчання і передбачають загальну та спеціальну правову підготовку й інші знання і вміння. Це:

- 1) загальна правова підготовка – здобуття фундаментальних правових знань;
- 2) спеціальна правова підготовка – навчання майбутньої професії (оперативно-розшукова підготовка, підготовка слідчого тощо);
- 3) загальна фізична підготовка;
- 4) бойова підготовка, зокрема володіння табельною зброєю;
- 5) оволодіння засобами зв'язку;
- 6) уміння керувати транспортними засобами тощо [14, с. 277].

Для правосвідомості працівника органів внутрішніх справ важливе значення має ставлення до злочинності і засобів боротьби з нею. До особливостей правосвідомості в цій сфері потрібно зарахувати:

- 1) осуд посягань на блага і цінності, які охороняються правом, та розуміння об'єктивної необхідності боротьби з ними;
- 2) неухильне дотримання законності, неприпустимість порушення норм і принципів права;
- 3) більш високий рівень оцінювання права та забезпеченого ним правопорядку, ніж в інших законослухняних громадян;
- 4) негативна реакція на злочинність, упевненість у необхідності активної боротьби з нею;
- 5) відповідність оцінки зла і добра загальнодержавним цінностям;
- 6) вищий рівень вимог до санкцій за правопорушення у порівнянні з іншими законослухняними громадянами, орієнтація на більш жорсткі покарання;
- 7) більш висока оцінка власної діяльності та діяльності свого відомства;

8) недооцінка процесуальних гарантій, якщо порівняти з іншими, зокрема з матеріальними;

9) наявність елементів правового нігілізму, що впливає на вибір варіанта правомірної поведінки не на основі переконання, а через страх покарання, настання небажаних наслідків тощо.

Отже, правосвідомість працівника органів внутрішніх справ поєднує позитивні й негативні тенденції, в яких превають все-таки позитивні.

В узагальненому вигляді правосвідомість працівника органів внутрішніх справ можна окреслити так:

- засуджує протиправну поведінку;
- впевнений у необхідності забезпечити права і свободи громадян;
- усвідомлює об'єктивну необхідність боротьби з правопорушеннями та дотримання правопорядку;
- впевнений у необхідності дотримання законності під час виконання службових обов'язків.

Усі ці якості правосвідомості дають змогу правоохоронцеві правильно орієнтуватися у складній ситуації й оперативно вибирати варіант поведінки [5, с. 202–203].

Іншим вагомим чинником, який впливає на ефективність роботи працівника органів внутрішніх справ, є професійна правова культура, яка відіграє істотну роль у реалізації покладених на працівника обов'язків.

На думку С. Сливки, професійна культура – це результати трудової діяльності, які зумовлені високим ступенем професійної моралі та загальноприйнятими нормами культури поведінки особи. Науковець виокремлює також структурні елементи професійної культури, вважаючи, що до її складу входить діяльність (передусім продуктивна), мораль (зокрема професійна) та загальна культура (зокрема культура поведінки особи) [15, с. 11].

Л. Смирнов розуміє професійну культуру працівника ОВС як чітке знання ним нормативних та інших правових актів, що регулюють організацію та діяльність цих органів, правильне розуміння своїх завдань і функцій, які виникають з норм права; визнання авторитету права, свобод та законних інтересів особистості, стійке позитивне ставлення до права і практики його застосування, суворе й неухильне дотримання та виконання правових приписів [14, с. 274].

Однак С. Сливка визначає професійну культуру працівника ОВС як результат професіоналізму, розуміння правових явищ, переконання в цінності права, що зумовлені науковою організацією праці, інтелектом особи працівника органів внутрішніх справ, мораллю, психологічним та педагогічним вмінням і службовим етикетом [15, с. 17].

Професійно-правова культура працівників ОВС передбачає глибоке знання системи права і законодавства, переконаність у необхідності їх додержання, вміння користуватися всією сукупністю правових засобів під час виконання службових обов'язків у межах компетенції, встановленої законом та іншими правовими актами. Правову культуру працівників органів внутрішніх справ убачають також у критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Працівник органу внутрішніх справ – це особа, покликана стати вище від своїх звичок і бажань: він повинен робити свою справу так, як цього вимагають найвищі інтереси суспільства. Правопорушники – часто особи сильні, цілеспрямовані, борються з якими не так і просто. Нерідко робота над розкриттям і розслідуванням злочинів – це сутічка між особистостями, характерами.

Людина формується як особистість у процесі соціальної практики. Юридична освіта – перший крок до утвердження себе як особистості в галузі реалізації права. Юридична освіта повинна забезпечити знання й розуміння мови

і технічної майстерності, необхідних для практикуючого працівника органу внутрішніх справ, враховуючи розуміння правових й етичних обов'язків, прав й основних свобод людини, визнаних законодавством країни і міжнародним правом [14, с. 478–479].

Л. Смирнов наводить таку структуру професійної правової культури працівника органів внутрішніх справ:

- професійний рівень знань правових та моральних принципів і норм;
- професійне ставлення до права і практики його застосування, солідарність із правом;
- звичка дотримуватися закону;
- професійні навички, прийоми, які стосуються застосування права і використання технічних засобів;
- професійний етикет та наукова організація праці;
- суворе й неухильне дотримання та виконання правових приписів [18, с. 274].

О. Скакун звертає увагу на систему деонтологічних вимог у галузі культури, які висуваються до випускника – майбутнього працівника ОВС:

- морально-етична (засвоєння гуманістичних принципів моралі, вміння ними керуватися на практиці);
- політична (знання політичної стратегії і тактики держави, провідних політичних партій і рухів, вміння користуватися інструментарієм політичної діяльності і бути політично активним);
- психологічна (знання психічного складу особи, вміння користуватися психодіагностикою в ході вирішення юридичної справи);
- естетична (виражається у службовому етикеті, мові спілкування, зовнішньому вигляді юриста, естетичному вигляді оформлюваних ним документів тощо).

Вони доповнюють його правову культуру і створюють кодекс його професійної поведінки, стрижнем якої є внутрішнє веління службового обов'язку.

Правова культура працівників органів внутрішніх справ визначається не тільки науковими знаннями про сутність, характер і взаємодію правових явищ загалом, механізм правового регулювання. Вона передбачає й критичне творче осмислення правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

До культури працівника ОВС належить знання державної мови України, особливостей етнічної культури і національних традицій того регіону, де він здійснює професійну діяльність [14, с. 478–479].

Висновки. Зважаючи на все вищесказане, зазначимо, що професійна правосвідомість і правова культура працівників органів внутрішніх справ повинні бути вищі за правосвідомість і правову культуру інших громадян, для того, щоб населення більше довіряло їм і не вважало їх цинічними та корисливими. Маючи високий рівень професійної правової свідомості і правової культури, працівники органів внутрішніх справ своїм прикладом зможуть підвищити загальний рівень культури суспільства держави.

Список використаної літератури:

1. Ануфриев Е.А. Социальная роль и активность личности / Е.А. Ануфриев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 152 с.
2. Байниязов Р.С. Структура и функции правосознания : [учебное пособие] / Р.С. Байниязов ; Саратов. юрид. ин-т МВД России. – Саратов : СЮИ МВД России, 2006. – 37 с.
3. Баранов П.П. Актуальные проблемы формирования профессионального правосознания сотрудников ОВД / П.П. Баранов // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ. – 1999. – Вип. 8. – С. 64–67.
4. Бура Н.А. Функции общественного правосознания в условиях развитого социализма : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Никифор Андреевич Бура ; АН УССР, Ин-т гос. и права. – Киев, 1985. – 18 с.

5. Ведерников Ю.А. Теория государства и права : [навчальний посібник] / Ю.А. Ведерников, В.С. Грекул. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 224 с.

6. Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура : [учебное пособие] / Н.Н. Вопленко. – Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2000. – 52 с.

7. Грошевой Ю.М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие / Ю.М. Грошевой. – Харьков : Вища шк., 1986. – 184 с.

8. Денисова О.С. Сучасні підходи до поняття та структури правової свідомості / О.С. Денисова // Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ. – 2001. – № 4. – С. 16–23.

9. Кон И.С. Люди и роли / И.С. Кон // Новый мир. – 1970. – № 12. – С. 168–191.

10. Кон И.С. Социология личности / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 384 с.

11. Крыжановский А.Ф. Формирование профессионального правового сознания специалистов народного хозяйства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Анатолий Федорович Крыжановский ; АН УССР, Ин-т государства и права. – Киев, 1987. – 16 с.

12. Носків В.І. Проблеми й шляхи професійного самовизначення особистості у вузі / В.І. Носків // Психологія у вузі. – 2003. – № 5. – С. 35–48.

13. Общая теория права и государства : [учебник] / под ред. В.В. Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 1996. – 472 с.

14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] : пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

15. Сливка С.С. Професійна культура працівника міліції : [монографія] / С.С. Сливка. – Львів : Вільна Україна, 1995. – 96 с.

16. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов / Н.Я. Соколов. – М. : Наука, 1988. – 224 с.

17. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / [В.М. Субботін та ін.] – К. : Знання, 2005. – 328 с.

18. Теория государства и права: конспект лекций в схемах и определениях : [учебное пособие] / под ред. Л.В. Смирнова. – М. : Книжный мир, 2004. – 310 с.

19. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2002. – 538 с.

20. Щербакова Н.В. Правовая установка и социальная активность личности / Н.В. Щербакова. – М. : Юрид. лит., 1986. – 126 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Цуркан Олександр Васильович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tsurkan Oleksandr Vasylovych – Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and History of State and Law of the Chernivtsi Law Institute of the National University “Odessa Law Academy”;

saifulina1001@gmail.com